

Ale prečo potom nepoužívame obdobného postupu tvorby modelov sociálnych systémov? V odpovedi na túto otázku sa často uvádza, že ku konštrukcii použiteľných modelov nám chýbajú dostatočné znalosti o sociálnych systémoch. Čím však ospravedlní predpoklad, že nevieme toľko, aby sme konštruovali modely, keď súčasne veríme, že naše znalosti stačia k tomu, aby sme vytvárali nové sociálne programy, ktoré priamo určujú novú podobu sociálnych systémov? [Forrester No 189]. Napriek nesporné sugestívnej argumentácii Forrester aplikabilitu počítačových modelov preceňuje. Aj v prípade, že odhliadneme od tak vážnych skutočností, zväčša technického rázu, ako je disponibilita požadovanej údajovej základne, vysoký stupeň agregácie modelových premenných, zavádzanie umelých konštánt do modelových procesov a ďalších problémov, zostáva nedoriešený celý rad otázok. Nepotvrdená alebo nesprávna teória zostáva totiž aj v podobe jazyka modernej matematiky nepotvrdenou alebo nesprávnou teóriou.² Model potom nerobí nič iného než generuje správanie sa systému za nepotvrdených alebo nesprávnych predpokladov. Objavujú sa síce v poslednom čase teoretické práce o tzv. „učiacich sa modeloch“, t. j. modeloch schopných usposobovať si štruktúru počas fungovania smerom k optimu. Extrapolované ad absurdum by to však znamenalo, že výkonný počítač by bol v únosnom časovom intervale schopný vytvoriť teóriu ľubovoľného objektu aj zo zdánlivo absurdnej vstupnej hypotézy. Napriek tomu, že v technických vedách a najmä v technickej kybernetike nie je myšlienka učiaceho sa či adaptabilného modelu ničím novým, v spoločenských vedách má táto idea niekoľko nebezpečných implikácií. To samozrejme neznamená, že technika výstavby kybernetických modelov sociálnych systémov nezaznamenaná v najbližšom čase ďalších inovácií. Automatizácia či algoritmizácia odvodzovacích, testovacích či verifikačných procedúr však neznamená, že úloha tvorcu modelu sa obmedzí iba na formuláciu vstupných hypotéz a interpretáciu získaných informácií. Skôr naopak po počítačom okúžení z rýchlosti a elegancie práce počítača sa počítačové modely stanú tým, čo sú, t. j. nástrojmi v rukách sociológa, rovnako ako je skalpel nástrojom v rukách chirurga. Ešte predtým je však potrebné doriešiť ne jeden problém. Patrí medzi ne napríklad experimentovanie s modelom. Je Forresterovou zásluhou, že rozpracoval svoje modely až do podoby, ktorá umožňuje efektívny výpočet modelových rovníc prostredníctvom simulácie. Výpočet „krok za krokom“ má však aj svoje nedostatky. Tieto súvisia predovšetkým s možnosťami simulácie dynamiky sociálnych

systémov. To, že kybernetický model dokáže spoľahlivo reprodukovat minulý vývoj a simulovať možné budúcnosti, ešte neznamená, že medzi získanými výstupmi a realitou nemusí byť priepastný rozdiel, a to aj v prípade, že medzi objektom, ktorý je predmetom modelovania, a samotným modelom je vysoká miera zhody. Zdá sa totiž, že problém identifikácie štrukturálnych zmien spôsobených vyšších rádo presahuje rámec i možnosti exaktných matematických a kybernetických modelov. Zdánlivo prežité expertné a heuristické metódy teda nielen že nebudú vytlačené do etapy predprognózy orientácie, ale naďalej zostanú predpokladom, alternatívou a korektívom „počítačových budúcností“.

Literatúra

- Forrester, J. W.: *Contraintuitive Behavior of Social Systems*, Ecistics, Vol. 32, No 189, s. 134–145.
 Forrester, J. W.: *Principles of Systems*. Cambridge – Mass., Wright-Allen Press 1968.
 Forrester, J. V.: *Industrial Dynamics*. Cambridge – Mass., The M. I. T. Press 1968 (Ruský preklad, Moskva, Progress 1971).
 Forrester, J. W.: *Urban Dynamics*. Cambridge – Mass., The M. I. T. Press 1969 (Ruský preklad, Moskva, Progress 1974).
 Forrester, J. W.: *World Dynamics*, Cambridge – Mass., The M. I. T. Press, 1971.
 Meadows, D. L. et. al.: *The Limits to Growth*, New York, Universe Books 1972.
 Zeman, M.: *Metodologie konstrukce modelových charakteristik komplexního prognostického modelu oblasti práce*. Bratislava, ČSVÚPSV 1975.
 Zeman, M.: *Komplexní prognostické modelování*. Praha, IVRP CHP 1975.
 Zeman, M.: *Problémy a perspektivy komplexních prognostických modelů*. Praha, IČKVR 1974.
 Latin American World Model. Buenos Aires, Foundation Bariloche 1974.

Fedor Gál

J. Jacobsová: Smrt a život amerických velkoměst*

Praha, Odeon 1975.

Kniha *Smrt a život amerických velkoměst* byla v době svého vydání ve Spojených státech bestsellerem. Od té doby sice uplynulo již 15 let, přesto se však stále jedná o knihu, která je aktuální. O tom svědčí skutečnost, že se dále překládá – mimo jiné v SSSR, Japonsku, NSR atd.

Autorka popisuje problémy výstavby, regenerace a řízení současného amerického vel-

² Zvlášť zjavné sa prejavuje táto skutočnosť v prípade Forresterovho modelu sveta, resp. v jeho Meadowsom rozvinutej podobe [Meadows 1972]. Zdánlivo „objektívne“, t. j. odideologizované modely sociálnych systémov sú koncipované pro-

stredníctvom neadekvátnych (v prípade Forrester a neomalthuziánskych) teoretických východísk.

* Jane Jacobs: *The Death and Life of Great American Cities*. New York, Random House, Inc. 1961.

koměsta, formuluje vlastní přístup k městu jako polyfunkčnímu celku tím, že zdůrazňuje specifickou racionálních funkcí dílčích architektonických a urbanistických prvků a podtrhuje důležitost vzájemného propojení jednotlivých funkcí. Dílo je plastickým popisem nejvýraznějších stránek amerického způsobu života; značnou pozornost věnuje třídní a rasové segregaci v amerických městech, detailním popisům sousedských kontaktů ve starší bytové zástavbě a konkrétních projevů relativní bytové nouze. Ukazuje, jak pokusy o modernizaci a přestavbu amerických měst vyúsťují v sociální dezorganizaci, projevující se mimo jiné i ve vzrůstající zločinnosti, v rozkladu sousedských komunit, ve ztrátě zázemí mezilidských kontaktů a zejména ve vzrůstající sociální segregaci obyvatel.

V pohledu Jane Jacobsové na americké velkoměsto a problémy spojené s životem v něm se projevuje řada teoretických, ideologických i metodologických problémů. V první řadě jde o omezení vyplývající z třídní pozice autorky: Jane Jacobsová je především Američanka a typická představitelka amerických středních vrstev. Pokládá Spojené státy stále za zemi neomezených možností a neklade si otázku revoluční změny americké společnosti, na jejíž některé stinné stránky upozorňuje. K zlepšení celé situace, k vyřešení veškerých sociálních problémů města, zdánlivě stačí pouhá reforma, optimalizovaný přístup k řízení, výstavbě a regeneraci města, vytvoření nové „filozofie urbanismu“.

Velkoměsto pro autorku představuje závazný model a účinný nástroj řešení otázek životního způsobu obyvatel. Je pro ní zdrojem sociální mobility, sociální změny, zdrojem inovací životního způsobu i pramenem inspirace lidských emocí a zkušeností:

„... metropole pokud dobře funguje, neustále vytváří z mnoha chudých lidí příslušníky středních vrstev, z mnoha analfabetů kvalifikované (nebo i vzdělané) lidi, z mnoha nezkušených lidí schopné občany“ (s. 171–172).

Sociální reformismus je hlavním ideovým východiskem a proniká celou koncepcí práce, počínaje obecnými úvahami o funkcích města a jeho struktuře a konkrétními náměty pro řešení problému městského prostředí konče.

V tomto ohledu je třeba vyzdvihnout přístup Jiřího Hruzy, který v poznámkách a v doslovu přiměřeně reaguje na etnocentrismus autorky, upozorňuje na ideologická úskalí publikace, upřesňuje některé prezentované fakty, a tím současně knihu aktualizuje i přibližuje československému čtenáři.

Autorka v celé šíři své teoretické koncepce není schopna rozpoznat vzájemný vztah problémů velkoměsta a celého společenského systému a její analýza jednotlivých sociálních problémů amerických měst končí u dílčích a mnohdy zcela okrajových příčin. Jiří Hruza právem ve svém doslovu ke knize konstatuje (s. 273):

„U čtenáře je tak opravdu úspěšně vyvolán pocit, že katastrofální stav města, nemožnost skutečného odstranění slumů, sociální geografie měst a vše ostatní je způsobeno špatnou urbanistickou teorií, nebo naopak nešikovností nebo neschopností jednotlivců nebo příslušných institucí a ne – jak je tomu ve skutečnosti – že toto vše je organickým důsledkem společenského uspořádání. Je jisté pro společnost mnohem přijatelnější připsat nedostatky měst, bydlení a životního prostředí například na účet architektů a urbanistů, teoretiků i praktických projektantů. A právě jejich ostrá a neobjektivní kritika – ke které ostatně příliš odvahy ani není třeba – pomáhá zřejmě tuto pro společnost tak příjemnou iluzi udržovat velmi dobře. A přitom je jasné, že například odstranění slumových čtvrtí není otázkou horších či lepších urbanistických projektů a administrativních opatření, ale že je to politický a společenský problém sociálních skupin, které tyto čtvrti obývají a jejichž existence je spjata s existencí společenského řádu jako celku“.

Autorka aspiruje na teoretické uchopení problematiky města i dynamiky životního způsobu jeho obyvatel, avšak její přístup k městu je značně problematický. Životní způsob obyvatel města se podle její koncepce utváří především v oblasti bydlení, problémy třídních rozporů a třídních bojů charakterizujících oblast výroby leží zcela mimo rámec její pozornosti, včetně nepopíratelných prvků těchto sociálních problémů do sféry bydlení. Proto i její analýza jednotlivých projevů sociální separace a segregace různých tříd a vrstev v americkém městě je zbavena svého sociálně ekonomického základu a pohybuje se téměř výlučně v jevové podobě, v rovině manifestovaných vzorů chování. Ulice, parky, nezastavěné plochy a další, ať již pozitivně nebo negativně hodnocené architektonické a urbanistické prvky, v její koncepci silně ovlivňují styl života, přičemž opačná vazba, tj. do jaké míry je vlastně život v ulicích a v parcích či funkční specifikace městského území podmíněna životním způsobem obyvatel, sociální strukturou, způsobem ekonomické aktivity obyvatelstva i stupněm zaměstnanosti populace, jí v podstatě uniká.

Autorka si neuvědomuje, že řada z prvků rozmanitosti starých čtvrtí měst je bezprostředně svázána s drobným soukromým vlastnictvím obchodů i řemesel, s existencí řady specifických profesí i s vyloučením určitých skupin žen z ekonomické aktivity. Specifické rysy života těchto skupin jsou pak vykládány jako důsledek určitých vlastností městského prostředí a nikoli ve vzájemné dialektické propojenosti fyzického prostředí čtvrti a rysů sociálně ekonomické situace jejích obyvatel.

V práci se současně projevují i některé problémy metodologické povahy, ostatně neoddelitelné od jejího nejasného teoretického stanoviska. Autorka knihy není sociolog – je novinářka. Tam, kde kriticky při-

stupuje k problémům soudobého amerického velkoměsta, je publicistická zkušenost a obratnost Jane Jacobsové určitým kladem — dodává jejím útokům takřka „proti všem“ důrazu a přispívá k tomu, že se kniha dobře čte — zejména v kritických pasážích. Jakmile však přejde k analýze zdrojů krize soudobého urbanismu i sociálních problémů charakterizujících současnou americkou společnost, ztrácí její argumentace na preciznosti a stále častěji se pohybuje v oblasti emocí. To oslabuje i ty části práce, kde autorka bezprostředně analyzuje skutečné mechanismy utváření městského prostoru v amerických městech — zejména úlohu pozemkové renty — i bezprostřední projevy korupce politických představitelů města.

Pro knihu je charakteristická rozsáhlá mozaika příkladů, sloužících jako ilustrace jednotlivých problémů. Některá zajímavá tvrzení jsou však dokládána příklady, jejichž validita je velmi sporná a možnosti jejich zobecnění jsou takřka minimální. Tato stránka práce J. Jacobsové byla systematicky podrobena kritice řadou teoretiků urbanismu (Frederick Osborn, Hans Blumenfeld, Lewis Mumford a další). Impresionický způsob práce se sociologickými poznatky i údaji odhaluje plně limity nestandardních metod sběru informací (zúčastněného pozorování, dílčích experimentů v přirozených podmínkách a pod.) a prokazuje nutnost verifikace výsledků těchto postupů objektivnějšími postupy.

Přínos studie leží ve třech okruzích problému.

Kniha především zprostředkovává autentický pohled sociálně vnímavého Američana na problémy amerických velkoměst. Je plastickým popisem nejrůznějších aspektů života městského obyvatelstva v USA a zejména v těch částech, kde popisuje značně komplikovanou sociální geografii městských útvarů, přináší informace, které nejsou vždy našemu čtenáři snadno přístupné. Současně se v organizaci materiálu a v jeho hodnocení promítá hodnotový žebříček i politické představy militantních členů městských komunit z padesátých let a v tomto smyslu má publikace hodnotu téměř dokumentární. Studie dále poskytuje odrazový můstek pro komparace se situací v naší společnosti, která je — co do sociální struktury, způsobu života obyvatel i mechanismů formování města — podstatně odlišná od reality popisované v publikaci Jane Jacobsové.

Kniha dále přináší řadu námětů pro urbanistické koncepty města a proces přestavby jeho historických částí. V těchto pasážích je snad práce nejvíce inspirativní pro naši každodenní praxi, neboť řada problémů — například sociální funkce veřejných prostorů a cesty k jejich posílení, otázky sousedských vztahů i veřejné aktivity v místě bydliště a jejich dílčí podmíněnost urbanisticky i architektonicky ztvárněným hmotným prostředím — je plně aktuální i v našich podmínkách. I v tomto ohledu však nelze navázat na

mýšlenky knihy bezprostředně. Kromě nezbytného teoretického a metodologického přehodnocení základních idejí díla je současně třeba všechny problémy reformulovat tak, aby odrážely realitu socialistické společnosti, její historicky nové sociální mechanismy i vztahy, její novou sociální strukturu. Například politické mechanismy utváření měst a ekonomické podmínky jejich rozvoje jsou v této realitě zcela odlišné. Výrazně je omezeno působení zákona hodnoty a stále silněji se prosazuje cílevědomý a plánovitý přístup k městu, podchycující v současnosti i oblast vlastního sociálního rozvoje města a jeho obyvatel. Ze sociální struktury měst vymizely početné skupiny malovýrobců s typickým životním stylem a i sociální geografie měst se výrazně zjednodušila. To vše musí být vzato v úvahu při posuzování aplikability některých konkrétních námětů obsažených v práci.

Publikace je dále podnětná z hlediska techniky popularizace sociologických poznatků. Neobsahuje sice v zásadě nic, co by nebylo v principu známo z běžných příruček sociologie města a bydlení, ukazuje však názorně, že tyto problémy lze zprostředkovat laické veřejnosti i odborníkům z jiných vědních oborů neotřelým, svěžím způsobem, pomocí termínů běžného jazyka, způsobem, který vyvolává diskusi, zamýšlení i konfrontaci přístupů. V tomto smyslu se lze od práce v mnohém přiučit.

Práci Jane Jacobsové lze v zásadě přivítat jako obohacení naší překladové sociologické produkce věnované problematice města. Je nesporně zajímavým impulsem pro promyšlení některých, zatím málo sociologicky zpracovaných problémů urbanismu, které mohou být podnětné i pro naši rozvíjející se sociologii městských sidel, podnětné i z hlediska komparace, vybízející k překonání jejich metodologických i teoretických omezení.

Vladimír Rak

F. Kutta: Systém řízení sociálních procesů

Praha, Svoboda 1976, 167 s.

K rozvoji marxistické teorie řízení přispívají díla inspirovaná odkazem klasiků marxismu-leninismu i práce zabývající se současnou problematikou řízení rozvoje socialistické společnosti. Kuttova práce čerpá z obou těchto zdrojů a spojuje je v tvořivé syntéze. Odpovídá tak na řadu teoretických i praktických otázek.

Již v úvodu práce formuluje F. Kutta své kredo: Je nutno vytvořit jednotný systém řízení společenských procesů a podříditi jej všestrannému rozvoji člověka. Stručný historický přehled vývoje socialistické soustavy řízení rozvoje společnosti potvrzuje jeho výchozí teze.

Autorem soustřeďuje pozornost na vztahy mezi technickým, ekonomickým a sociálním rozvojem. Jeho předchozí práce mu dává